

KAPITOLA DRUHÁ

Interpretace v historii

V teorii historiografie panuje obecná shoda, že veškerá historická vyprávění obsahují neredukovatelný a nevymazatelný prvek interpretace. Historik musí své materiály nějak interpretovat, chce-li dospět k pohyblivému sledu obrazů, v nichž se bude zrcadlit historický proces. Musí je interpretovat proto, že historické záznamy, s nimiž pracuje, jsou zároveň hutné i řídké. Na jedné straně vždy obsahují více fakt, než lze pojmout do narativní reprezentace určitého historického výseku, a tudíž historik je nucen svá data „interpretovat“ už tím, že jistá vynechá jako pro vyprávění nepodstatné. Na druhé straně ve snaze rekonstruovat, co se v určité historické epoše „doopravdy stalo“, musí historik do svého vyprávění nevyhnutelně začlenit zmínky o události nebo sledu událostí, u nichž chybějí fakta, jež by je věrohodně vysvětlily. Historik tak svůj materiál opět „interpretuje“: na základě dohadů či spekulací zaplňuje mezery v informacích. Historické vyprávění je tak nezbytně kombinací adekvátně i neadekvátně vysvětlených událostí, snůškou prokázaných i dohadovaných faktů a zároveň reprezentací, jež je interpretací a zároveň takovou interpretací, jež si nárokuje být vysvětlením celého procesu zrcadlícího se ve vyprávění.

Právě proto, že teoretikové historiografie obecně připouštějí nevyhnutelnost interpretace, mají sklon podřizovat studium interpre-

tace studiu explanace. Jakmile totiž přijmeme názor, že všechny historiografické texty jsou ve skutečnosti interpretace, bude třeba stanovit, do jaké míry lze historická vysvětlení minulých událostí považovat za objektivní, ne-li vědecky rigorózní popisy skutečnosti. Teorie historiografie se tak posledních pětadvacet let snaží definovat jasný status historické reprezentace a založit její autoritu jakožto explanaci, namísto toho, aby svou pozornost věnovala studiu různých typů interpretace, s nimiž se v historiografii setkáváme.¹

Pravda, problém interpretace v historii byl většinou nazírán v rámci snah analyzovat díla velkých „metahistoriků“. Připouští se, že „spekulativní filosofové historie“, jakými byli Hegel, Marx, Spengler nebo Toynbee, nabízejí více či méně zajímavé „interpretace“ historie, leč nikoli „výklady“, jak svá díla chápali oni sami. Nicméně díla těchto metahistoriků jsou obvykle takového charakteru, že se radikálně odlišují od práce takzvaného skutečného historika, jenž si klade mnohem skromnější cíle a odolává pokušení rozřešit „hádanku dějin“ nebo nahlédnout plán či cíl historického vývoje jako celku. Obecně se má za to, že skutečný historik se snaží vyložit, k čemu došlo v minulosti prostřednictvím přesné a pravdivé rekonstrukce událostí, o nichž se v dokumentech píše, a tudíž – panuje obecná domněnka – odolává nutkání tato data jakkoli interpretovat. Když už se musí k interpretaci uchýlit, vždy v textu jasně vyznačí, kde daná fakta předkládá a kde je interpretuje. Teorie historiografie tak pokládá výklad za něco, co stojí nad interpretací a vlastně i v opozici vůči ní jakožto jasně rozpoznatelný prvek každé „opravdové“ historické reprezentace. Oproti tomu v metahistorii se výkladové a interpretativní aspekty vyprávění slévají a vzájemně se prostupují do takové míry, že není možné určit, zda jde o reprezentaci

¹ Toto zobecnění se týká spíše britských a amerických teoretiků historie než kontinentálních. Pro reprezentativní výběr přístupů k problému historického výkladu, jak se vyvíjely v posledních pětadvaceti letech ve Spojených státech, Kanadě a Velké Británii, viz W. H. Dray (ed.) *Philosophical analysis and history* (New York 1966). Dray shrnuje hlavní otázky ve své knize *Philosophy of history* (Englewood Cliffs, N. J. 1964), ale viz rovněž Louis O. Mink, „Philosophical Analysis and Historical Understanding“, in: *Review of Metaphysics* 21, č. 4 (červen 1968), s. 667–698. Na evropském kontinentu se zájem o historickou interpretaci rozvinul zejména v kontextu obecného zájmu o hermeneutiku, viz Arthur Child, *Interpretation: A General Theory* (Berkeley a Los Angeles 1965) a idem „Five Conceptions of History“, *Ethics* 68, no. 1 (říjen 1957), s. 28–38.

toho, co „se událo v minulosti“, anebo zda jde o přesvědčivý výklad toho, proč se to stalo tak, jak se to stalo.²

V tomto eseji bych především chtěl ukázat, že rozlišování mezi vlastní historií a metahistorií víc zastírá než vysvětluje, přinejmenším co se týče povahy interpretace v historiografii obecně. Jsem navíc přesvědčen, že bez rozvinuté metahistorie nemůže existovat žádná vlastní, reálná historie, neboť právě metahistorie ospravedlňuje interpretativní strategie, jež jsou nezbytné pro reprezentaci daného segmentu historického vývoje. Navazuji tím na tradici historie, jež má své kořeny v 19. století, tedy v době, kdy se historie ustavila jako akademický obor. Tato tradice se dál výrazněji profilovala v opozici vůči Rankovi a jeho epigonům, kteří historii nárokovali status vědecké rigoróznosti.

Ještě v průběhu 19. století odmítli mýtus objektivnosti převažující mezi Rankeho stoupenci čtyři významní teoretikové historiografie, a to Hegel, Droysen, Nietzsche a Croce. Ti všichni naopak v interpretaci spatřovali duši historiografie a každý z nich se snažil druhy interpretace nějak klasifikovat. Například Hegel rozlišuje v reflexivní historiografii čtyři typy interpretace: univerzální, pragmatickou, kritickou a pojmovou.³ Droysen, píšící v šedesátých letech 19. století, nachází v historiografických textech též čtyři strategie interpretace: nahodilou, podmíněnou, psychologickou a etickou.⁴ Rovněž tak Nietzsche ve svém eseji „O užtku a škodlivosti historie pro život“

² Pojem „metahistorie“ používá jakožto synonymum pro „spekulativní filosofii historie“ Northré Frye v eseji „New Directions from Old“ v knize *Fables of Identity* (New York 1963), s. 52–6. O spekulativní filosofii historie viz Dray, *Philosophy of History*, s. 59n a W. H. Walsh, *Introduction to the Philosophy of History* (Londýn 1961), kap. 3. Ohledně pojetí „spekulativní filosofie historie“ jakožto implicitní mythopoesis viz Karl Löwith, *Meaning in History: The Theological Implications of the Philosophy of History* (Chicago 1949).

³ G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* (Frankfurt 1970), s. 144n. Reflexivní historiografii má Hegel na mysli historií psanou z vědomé perspektivy a s plným povědomím o časovém odstupu historika od událostí, o nichž píše. Tento druh historiografie stojí v protikladu vůči „originální“ (*ursprüngliche*) historiografii, v níž historik píše jaksi „naivně“ o událostech, které se odehrály v jeho přítomnosti, tj. podobným způsobem jako Thúkydídés, a historiografii „filosofické“ (*philosophische*), ve které se filosof, uvažující o díle historiků, pokouší vyvodit obecné zákony nebo principy charakterizující historický proces jako celek. V rámci reflexivní historiografie Hegel dále rozlišuje na základě kritického sebevědomí historika mezi „naivně“ reflexivními historiky (například Livy) a „sentimentálně“ pojmovými historiky své doby (jako byl například Niebuhr).

⁴ J. G. Droysen, „Grundriss der Historik“, in: *Historik: Vorlesungen der Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*, ed. Rudolf Hubner, 3. vydání (Mnichov 1958), s. 340–343.

identifikuje čtyři různé přístupy k historické reprezentaci: monumentální, antikvární, kritický a dále jeho vlastní „nadhistorický“.⁵ A nakonec Croce nachází čtyři různé filosofické pozice, z nichž si historikové 19. století s různou mírou legitimity činí nárok na osvětlení historických záznamů: romantickou, idealistickou, pozitivistickou a kritickou.⁶

Čtyřdomý charakter těchto klasifikací způsobů historiografické interpretace je zajímavý sám o sobě a o jeho významu pro pochopení interpretace jako takové se zmíním později. Teď bych se nicméně chtěl zastavit u několika důvodů, na jejichž základě tito myslitelé nezávisle na sobě dospěli k závěru, že každé historické vyprávění hodné tohoto označení musí obsahovat jistý prvek interpretace. Za prvé, všichni odmítají Rankeho teorii „historikova nevinného oka“ a s ní i předpoklad, že prvky historického vyprávění, tj. „fakta“, jsou apodikticky daná a nikoli konstituována historikem samotným. Stejně tak všichni zdůrazňují aktivní, tvůrčí aspekt práce historika, jenž „zkoumá to, co se skutečně událo“ v minulosti. Podle Droysena je interpretace nevyhnutelná jednoduše z toho důvodu, že historické záznamy nejsou kompletní. I když povětšinou můžeme s určitou jistotou říct, „co se stalo“, ne vždy nám dochované historické záznamy umožňují říct, „proč se to stalo“ tak, jak se to stalo. Záznam je třeba interpretovat a to pro Droysena znamená „nalézat v minulých událostech skutečnosti včetně všech podmínek a okolností, bez nichž by se tyto skutečnosti nestaly“. Toto „nalézání“ je pro Droysena kognitivní akt a jako takový je třeba jej odlišit od „zjevnější“ umělecké činnosti, jíž historik konstruuje náležitou historickou reprezentaci „skutečností“ takto nahlížených v prozaickém diskursu. Nicméně dokonce i v reprezentaci je interpretace nezbytná, neboť historik může z estetických důvodů zvolit jiné struktury zápletky, a tak dodat sekvenci událostí jiného významu v podobě jiného druhu příběhu.⁷

Oproti tomu Nietzsche tvrdí, že interpretace hraje v historii důležitou roli právě kvůli oné „objektivitě“, o níž historik usiluje. Pod-

⁵ Friedrich Nietzsche, „O užtku a škodlivosti historie pro život“, in: Nečasové úvahy I (Praha 1992), přel. Jan Krejčí, s. 83–166.

⁶ Benedetto Croce, *History: Its Theory and Practice*, přel. Douglas Ainslee (New York 1960), s. 263n.

⁷ Droysen, „Grundriss der Historik“, s. 339, 344, 361–362.

le něj ovšem nejde o objektivitu, jakou vyznávají vědci nebo soudci, nýbrž spíše o objektivitu charakteristickou pro umělce vědce, jmenovitě dramatika. Historikovým úkolem je myslet dramaticky, tj. „myslet jednu věc ve spojitosti s jinou a splétat disparátní prvky do jednoho celku, to vše za předpokladu, že jednotu je třeba do věcí vložit, pokud již v nich není“. Nietzsche namítá, že si dokáže představit „způsob historického psaní, jež se absolutně nebude zakládat na faktech, a přesto bude maximálně objektivní“.⁸ Vedle toho Nietzsche striktně odmítá, že by hodnota historie spočívala v odhalování dosud neznámých faktů nebo v zobecnění, k nimž by bylo možné dospět uvažováním o těchto faktech. „V jiných disciplínách,“ píše, „jsou zobecnění tím nejdůležitějším, neboť obsahují zákony.“ Mají-li ale tato zobecnění být vnímána jako platné zákony, upozorňuje Nietzsche, pak „veškerá historikova práce přichází vniveč; neboť reziduum pravdy obsažené v těchto zákonech, poté co je odstraněna temná a neřešitelná část, není nic jiného než to nejběžnější vědomí, které získáme i z té nejmenší zkušenosti“. Podle Nietzscheho spočívá skutečná hodnota historie ve „vymýšlení originálních variací na více či méně běžné téma, pozdvižení populární melodie na univerzální symbol a načrtnutí onoho hlubokého, silného a krásného světa, který v ní existuje“.⁹

Hegel a Croce přirozeně nebyli ochotni jít v konceptualizaci interpretačních aktivit historika takhle daleko. Oběma šlo o to ustavit kognitivní autoritu historikových reprezentací minulosti a oba trvali na tom, že jeho úsilí o smysluplné uchopení faktů minulosti musí být vedeno kritickým sebe-vědomím, které je svou povahou specificky filosofické. Ale podobně jako Droysen či Nietzsche i Croce a Hegel umisťují historiografii mezi literární umění a snaží se ukotvit historikovy názory na realitu do poetické intuice partikulárního. Od většiny svých filosofických následovníků se však odlišují tím, že poezii pokládají za druh vědění, ba dokonce za základ všeho vědění (vědeckého, náboženského a filosofického), a též svým přesvědčením, že historie, podobně jako jiné formalizace poetické intuice, je

⁸ Nietzsche, „O užtku a škodlivosti historie pro život“, in: Nečasové úvahy I (Praha 1992), přel. Jan Krejčí, s. 83–166.

⁹ Ibid.

zároveň „výtvar“ (*inventio*) i „objevování“ faktů, které tvoří strukturu jejich percepce.¹⁰

Dnešní badatelé, vedeni přesvědčením, že poetická a vědecká intuice mají víc rozdílného než společného, dělají vše pro to, aby historii zachránili status vědy – a tudíž úmyslně zlehčují prvky interpretace v historickém vyprávění. Zajímají se naopak o to, do jaké míry lze historické vyprávění považovat za víc nežli *pouhou* interpretaci, a to na základě předpokladu, že interpretace není vědění, ale pouhý názor, a že to, co není objektivní ve vědeckém smyslu, vlastně ani nestojí za poznání.

Obecně lze říci, že současní myslitelé řeší problém epistemologického statusu historie dvěma způsoby. Jedna skupina, jež zvolila k výkladu pozitivistickou perspektivu, tvrdí, že historikové vysvětlují minulost pouze do té míry, do jaké se jim daří identifikovat kauzální zákony, jež řídí proces, v němž se události objevují. Navíc tvrdí, že historie si může činit nárok na vědeckost pouze tehdy, pokud se historikům podaří identifikovat zákony, které opravdu determinují historické procesy.¹¹ Druhá skupina, silněji literárně zaměřená, tvrdí, že historici vykládají události obsažené ve svém vyprávění prostřednictvím kódování, tj. tak, že najdou příběh ležící pohřbený

¹⁰ Komentátoři Hegelovy ideje historie často přehlíží skutečnost, že nejrozsáhleji o psaní historie pojednává nikoli ve své *Filosofii dějin*, nýbrž v *Estetice*, a to v části nazvané „Poesie“. Hegel nahlíží historiografické psaní jako formu poezie v próze, jež se liší od poezie obecně nikoli svým cílem a formou, ale obsahem, který tvoří „prozaické“ události každodenního života. Samozřejmě odmítá myšlenku, že by historie byla „svobodné umění“, neboť historik je vázán reprezentací „faktů“, o nichž vyovídají dokumenty. Ale podobně jako později Nietzsche, i on trvá na tom, že principy historiografického psaní jsou naprosto identické s principy, které formují drama, zejména pak tragické drama. Viz *Estetika*, přel. Jan Patočka, (Praha 1966), s. 233–238. Zde je třeba zdůraznit, že *Filosofie dějin* se nezabývá historiografickým psaním jako takovým, nýbrž pokouší se zobecnovat běh světových dějin na základě fragmentárních výkladů historiků, kteří postoupili na čtvrtou rovinu historiografického sebe-vědomí, jímž je konceptualizace (*Begriffsgeschichte*). Croce o historii jako umění píše ve své *Estetice jako vědě o výrazu a obecné lingvistice*.

¹¹ Klasický příklad obrany nomologicko-deduktivního pojetí historického výkladu podává Carl G. Hempel ve článku „Explanation in Science and History“ přetištěném in: Dray, *Philosophical Analysis and History*, s. 95–126. Hempel zastává tezi, že „výklad ... je prakticky stejný ve všech oblastech vědeckého zkoumání“, a že pokud historikové „vysvětlují“ a tudíž poskytují „pochopení“ minulých událostí, pak tak musí činit za použití stejných „deduktivních a nomologických“ taktik, jaké používají přírodní vědy; nicméně proto, že jim to neumožňuje povaha událostí, jimiž se zabývají, mohou legitimně aspirovat nanejvýš na porézní, částečné nebo skicovitě pseudo-výklady. Viz expozice a kritika této perspektivy in: Alan Donagan, „The Popper-Hempel Theory Reconsidered“, in: Dray, *Philosophical Analysis and History*, s. 127–159.

uvnitř těchto událostí nebo za nimi, a ten potom vypráví způsobem pochopitelným pro běžného vzdělaného člověka. Nicméně takový výklad, tvrdí představitelé této skupiny, nelze navzdory své formě považovat za nevědecký nebo dokonce antivědecký. „Narativistický“ výklad v historii je podle nich platným příspěvkem k našemu objektivnímu vědění o světě, neboť je to výklad empirický a podléhající technikám verifikace a zpochybnění stejně jako vědecké teorie.¹² Obě tyto skupiny připouštějí, že do historikova výkladu minulosti může vstoupit během konstrukce tohoto vyprávění nějaká interpretace, přičemž historikům doporučují, aby rozlišovali mezi těmi aspekty výkladu, které jsou empiricky podložené, a těmi, které vycházejí z jejich interpretačních strategií. Liší se primárně v otázce formálního charakteru vysvětlujícího prvku přítomného v každém odpovědném historickém vyprávění. Element interpretace, který by se mohl objevit v historickém výkladu minulosti, vnímají jako snahu historika vyplnit mezery v historických záznamech spekulacemi, jako dohady na motivy historických aktérů či jako pokus vyhodnotit dopad, vliv nebo význam empiricky dokázaných faktů vzhledem k segmentům historického záznamu.¹³

Kritikové historiografie jako takové nicméně přistoupili k otázce interpretace v historii výrazně radikálněji, a šli dokonce až k tvrzení, že historické výklady nejsou *nic jiného* než interpretace a že jako takové ustavují události, které vytvářejí kroniku vyprávění a zároveň nabízejí analýzu významu těchto událostí pro pochopení historického procesu jako celku. Tak například v knize *Myšlení přírodních národů*

¹² Narativistický pohled na historický výklad tvrdí, že historik nabízí pochopení minulých událostí a procesů tím, že objasňuje příběhovou linii konečných segmentů historického záznamu. Historický proces z tohoto pohledu připomíná spíše nějaký sportovní zápas, jehož výsledek je nepředvídatelný předem, ovšem retrospektivně pochopitelný. Historik vysvětluje dané historické procesy podobným způsobem, jakým postupuje sportovní novinář, tj. píše o nich, až když hra skončila. Odhazením prvků dokončené hry, jejich uspořádáním do časové osnovy a umožněním, aby se postupně rozvinuly před očima čtenáře, historik činí jejich artikulaci „vůbec sledovatelnou“, a to způsobem, jakým ji sledovat nešlo v době, kdy se tyto události skutečně staly. Pro obhajobu této perspektivy viz W. B. Gallie, *Philosophy and the Historical Understanding* (New York 1968), kapitola 2, a Louis O. Mink, „Autonomy of Historical Understanding“, in: Dray, *Philosophical Analysis and History*, s. 160–192. Logickou strukturu historických vyprávění, vycházející z modelu označovaného jako „narativní věty“, přesvědčivě analyzuje Arthur C. Danto ve své knize *Analytic Philosophy of History* (Cambridge, 1965).

¹³ Viz Isaiah Berlin, „The Concept of Scientific History“, in: Dray, *Philosophical Analysis and History*, s. 40–51.

Claude Lévi-Strauss tvrdí, že formální soudržnost jakéhokoli historického vyprávění spočívá výhradně v „podvodném plánu“, který historik nutí materiálu, jež lze nazývat „daty“ jen v tom nejširším slova smyslu. Historické výklady mají podle Lévi-Strausse nevyhnutelně charakter výkladu, a to pro „dvojitou antinomii v samotném pojmu historického faktu“. Historický fakt je to, co „se skutečně stalo“, poznamenává Lévi-Strauss a zároveň si klade otázku, *kde se cokoli stalo?* Jakoukoli historickou epizodu, například v revoluci nebo válce, lze rozložit do „řady individuálních psychických okamžiků“. Každý z nich lze přeložit jako projev nějakého základnějšího procesu „nevědomého vývoje“ a ty pak rozložit na mozkové, hormonální nebo nervové fenomény, které samy o sobě mají vztah k fyzickému a chemickému „řádu“. Z toho Lévi-Strauss vyvozuje, že historická fakta nejsou v žádném smyslu historikovi „daná“, ale namísto toho jsou prostě „konstituována“ historikem samotným, a to prostřednictvím „abstrakce a jako by pod hrozbou nekonečného regrese“.

Navíc, tvrdí Lévi-Strauss, jsou-li historická fakta konstituována a nikoli daná, pak jsou rovněž „vybíraná“ a nikoli apodikticky poskytnutá jakožto prvky vyprávění. Tváří v tvář chaosu „faktů“ musí historik „vybírat, řezat a upravovat“ pro účely vyprávění. Jinými slovy, historická fakta, původně konstituovaná historiky jako data, musejí být konstituována podruhé jakožto prvky verbální struktury, která je vždy psaná pro specifický (zjevný nebo latentní) účel. To znamená, že „historie“ není nikdy jednoduše historie, ale vždy „historie pro něco“, historie psaná v zájmu nějakého podvědeckého zájmu nebo vize.¹⁴

V „Předmluvě k Syrovému a vařenému“ Lévi-Strauss říká, že interpretační aspekt historiografie je specificky mytický. Při zamýšlení nad spoustou děl, která se zabývají Francouzskou revolucí, poznamenává:

V těchto dílech autoři ne vždy používají stejných událostí. A když už po těchto událostech sáhnou, vždy se jeví v celkem odlišném světle. A přesto jsou to variace, které mají co do činění se stejnou zemí, stejným obdobím a dokonce i stejnými událostmi – událostmi, jejichž realita je roztroušena ve všech úrovních vícevrstevné struktury.

¹⁴ Claude Lévi-Strauss, *Myšlení přírodních národů*, přel. Jiří Pechar (Praha 2000).

Tím vlastně říká, že kritérium validity, jímž by mohly být poměřovány historické výklady, nemůže záviset na jejich „prvcích“, tedy domnělém „faktickém“ obsahu. Naopak, když budou tyto prvky nazírány „ve své izolovanosti, pak každý z nich se ukáže být jaksi mimo dosah. Ale některé z nich přesto čerpají svou soudržnost ze skutečnosti, že je možné je integrovat do systému, jehož termíny jsou více či méně věrohodné, pokud jsou poměřovány s celkovou soudržností série.“ Soudržnost série je však soudržností mýtu. Jak říká Lévi-Strauss: „Navzdory hodnotným a nepostradatelným pokusům oživit další okamžik dějin a zmocnit se ho, měla by jasnovidná historie přiznat, že nikdy nedokáže zcela uniknout charakteru mýtu.“¹⁵

Pravda, Lévi-Strauss v *Myšlení přírodních národů* připouští, že lze historii odlišit od mýtu na základě její odpovědnosti vůči těmž „časovým údajům“, které vytvářejí její objektivní rámec. Data, tvrdí ve své knize, ospravedlňují historikovo hledání „časových vztahů“ a schvalují konceptualizaci událostí ve „vztahu předtím a potom“. Ovšem ani tato závislost na chronologických záznamech nezachraňuje historika před mytickou interpretací jeho materiálu, neboť má co do činění nejen s „horkými“ a „studenými“ chronologiemi (chronologie, v nichž numerická data více či méně vyžadují zahrnutí do souvislých výkladů toho, co „se stalo“), ale – a to je mnohem důležitější – data samotná jsou uskupena do „datových tříd“, z nichž pak vznikají „domény historie“, které historikové dané epochy musí pojmut jako problém a vyřešit. Stručně řečeno, odvolávání na chronologickou sekvenci nenabízí prázdné osvobození od obvinění, že koherence historického výkladu je svou povahou mytologická. Kronika je totiž jakožto historický záznam konstruována historikem ve stejné míře, jako je plodem jeho kreativních schopností vyprávění, jež tvoří její základ. A když jde o to předložit pochopitelný výklad nejrůznějších domén historických záznamů, jakákoli „údajná historická kontinuita“, která by do takového výkladu mohla být zabudována, je zajišťována pouze „pomocí podvodného náčrtu“, který historik vnutí záznamu.

¹⁵ Claude Lévi-Strauss, „Ouverture to Le Cru et Le cuit“, in: *Structuralism*, ed. Jacques Ehrman (New York 1966), s. 47–48.

Tyto „podvodné rozvrhy“, tvrdí Lévi-Strauss, vytvářejí sumu oněch putativních „výkladů“, nabízených historiky pro minulé struktury a procesy. Tyto výklady zase představují plody rozhodnutí ignorovat specifické oblasti v zájmu dosažení čistě formální soudržnosti reprezentace. To znamená, že historická interpretace se objevuje v prostoru vytvořeném napětím mezi impulsem *vysvětlovat* na jedné straně a *předávat informaci* na straně druhé. Řečeno slovy Lévi-Strausse, „historikova relativní volba je s ohledem na každou relativní doménu historie vždy vázána na volbu mezi historií, která nás více učí a méně vysvětluje, a historií, která více vysvětluje a méně učí.“¹⁶

Historik se pak podle Lévi-Strausovy analýzy musí rozhodnout, zda chce minulost *vysvětlovat* (a potom být zavázán mytickým způsobům reprezentace), anebo zda chce jen *přidávat* ke korpusu „faktů“ vyžadujících takovou reprezentaci. Tomuto dilematu lze uniknout podle něj pouze tehdy, když uznáme, že „historie je metoda, která nemá žádný jasný objekt, jenž by jí odpovídal“; je to disciplína bez předmětu. Proti humanistické víře, že předmětem historické reflexe je člověk nebo lidské bytosti obecně, Lévi-Strauss namítá, že historie není „svázána ani s člověkem, ani s žádným konkrétním objektem“. Historie, říká Lévi Strauss, „spočívá zcela ve své metodě, kterou nám zkušenost ukazuje jako nezbytnou pro katalogizování prvků jakékoli struktury, lidské či nelidské, v její celosti“. A tak historie není v žádném smyslu věda, ačkoli jakožto „metoda“ přispívá svými katalogizujícími operacemi k vědeckému poznání. To, co historik nabízí jakožto výklad minulých struktur a procesů, není nic jiného než formalizace oněch „podvodných rozvrhů“, jež jsou vposledku mytické povahy.¹⁷

Toto pojetí historiografie se velice nápadně podobná tomu, které razili Northrop Frye a R. G. Collinwood. Oba tyto myslitelé analyzují prvek „konstruktů“ v historické reprezentaci, zaměřují se na míru, do jaké musí historik nutně „interpretovat data“, jež jsou mu předkládána historickými záznamy, aby mohl podat něco na způsob „výkladu“ těchto dat. V krátkém eseji o „metahistorické“ spekulaci u Hegela, Marxe a Spenglera Frye píše: „Když historikův projekt

¹⁶ Claude Lévi-Strauss, *Myšlení přírodních národů* (přel. Jiří Pechar, Praha 2000),
¹⁷ *Ibid.*

dosáhne určitého bodu pochopitelnosti, shledáváme, že nabývá až mytického tvaru a strukturou se blíží poezii.“ Dál pak mluví o „romantických historických mýtech vycházejících z hledání nebo poutnické cesty do Boží obce nebo beztrždní společnosti... komické historické mýty pokroku skrze vývoj nebo revoluci; a ... tragické mýty úpadku a pádu, opakování nebo náhlé katastrofy.“¹⁸

Frye však upozorňuje, že historik svým faktům nevnucuje (anebo by alespoň neměl vnucovat) žádnou strukturu. Musí postupovat „induktivně, sbírat fakta a snažit se vyhýbat jakýmkoli formujícím vzorcům kromě těch, které sám vidí, anebo je upřímně přesvědčen, že je vidí ve faktech samotných“. Na rozdíl od básníka, který postupuje „deduktivně“, tedy od tušení vzorce, který chce vnutit své látce, pracuje historik tak, že se snaží dosáhnout určité jednotící formy svého vyprávění poté, co dokončil svůj „výzkum“. Ale rozdíl mezi historickým a fiktivním výkladem světa je pouze formální, nikoli podstatný; spočívá v relativní váze, jež je připisována stavebním prvkům těchto textů. „Utvářející vzorec historikovy knihy, jímž je mythos neboli příběh, je sekundární, stejně jako je pro básníka sekundární detail.“¹⁹

A tak i když Frye zdůrazňuje rozdíly mezi poezií a historií, uvědomuje si, jak moc se vzájemně podobají. A ačkoli chce věřit tomu, že historii jako takovou lze odlišit od metahistorie, na základě své vlastní analýzy struktur beletrie musí být připraven připustit, že i v historii jako takové existuje mytický prvek, jenž obdařuje struktury a procesy zachycené v těchto vyprávěních významy specificky fiktivního druhu. Lze tedy říci, že podobně jako básnická fikce i historická reprezentace se čtenářům nabízí jako věrohodná reprezentace světa díky implicitnímu odkazu na ty „předžánrové dějové struktury“ neboli archetypální příběhové formy, které definují modalitu literárního bohatství dané kultury.²⁰ O historických lze stejně jako o básnických říci, že mohou dosáhnout „vysvětlujícího účinku“ – vedle a mimo jakýchkoli formálních výkladů specifických historických událostí – tím, že do svého vyprávění zabudují významové vzorce podobné

¹⁸ Frye, „New Directions from Old“, s. 53–54.

¹⁹ *Ibid.*, s. 54–55.

²⁰ Northrop Frye, *Anatomy of criticism: Four Essays* (Princeton 1957), s. 162n, česky *Anatomie kritiky*, přel. Sylva Ficová (Brno 2003).

těm, které v explicitnější podobě nabízí literární umění kultur, do nichž se tito historikové řadí. Takovýto mytický prvek lze zachytit v klasických historických dílech, jakým je například Gibbonův *Úpadek a pád Římské říše*, jenž je považován za klasiku dávno poté, co „fakta“, z nichž kniha vychází, byla následným historickým výzkumem zpochybněna nebo změněna a argumenty této knihy překonány s nástupem nových sociologických a psychologických teorií.

Na základě Fryeovy argumentace by tak šlo tvrdit, že interpretace v historii spočívá ve vytvoření dějové struktury pro sekvenci událostí, takže se coby pochopitelný proces vyjevují prostřednictvím ztvárnění do podoby *příběhu určitého typu*. To, co může jeden historik vylíčit jako tragédii, může jiný podat jako komedii nebo romanci. Takto „příběh“, který historik údajně „nachází“ v historickém záznamu, anticipuje „zápletku“, ve které jsou události nakonec odhaleny jako události obsahující rozpoznatelnou strukturu vztahů specificky mytického druhu. V historickém vyprávění je vztah příběhu k syžetu stejný jako expozice „toho, co se stalo v minulosti“, k synoptické charakterizaci toho, co by celá sekvence událostí obsažených ve vyprávění mohla „znamenat“ nebo „označovat“.²¹ Řečeno Fryeovými slovy, při čtení historie, stejně jako beletrie, „si uvědomujeme sekvence metaforických identifikací; když dočteme, uvědomujeme si organizující strukturní vzorec nebo konceptualizovaný mýtus“.²² A je-li toto pravda, pak v každém historickém díle existují přinejmenším dvě roviny interpretace: na té jedné historik vytváří příběh na základě kroniky, na té druhé, s pomocí významnější narativní techniky, postupně identifikuje *druh příběhu*, který vypráví: zda jde o komedii, tragédii, romanci, epos nebo satiru. Právě na této druhé úrovni interpretace mytické vědomí působí nejjasněji.

²¹ Viz Mink, „The Autonomy of Historical Understanding“, s. 179–186, a Walsh, *Philosophy of History*, s. 33. Pojem syžet používám ve stejném smyslu, v jakém Mink používá pojem „syntaxe“ událostí, které historik hledá v rámci změní faktů, s nimiž se ve svém vyprávění potýká. Walsh rozlišuje mezi „obyčejnou“ kronikou a „plynulým vyprávěním“, vytvořeným historikem z událostí obsažených v kronice. V „plynulém vyprávění“, říká Walsh, „každá událost jakoby zapadá na své přirozené místo a patří uchopitelnému celku: V tomto ohledu je ideál historika ve svém principu totožný s ideálem romanopisce nebo dramatika.“ O rozdílu mezi fabulí a syžetem, viz Boris Tomaševskij a Boris Eichenbaum in: *Russian Formalist Criticism: Four Essays*, přel. Leet T. Lemon a Marion J. Reis (Lincoln 1965).

²² Frye, *Anatomy of criticism*, s. 352–353.

Frye se však na rozdíl od Lévi-Strausse nedomnívá, že by mytické vědomí působilo nějak vrtošivě. Naopak, funguje podle dobře známých, byť často porušovaných literárních konvencí, které historik podobně jako básník začíná asimilovat příběhy od útlého dětství, jakmile mu jsou vyprávěny. A pak tu jsou „pravidla“, ne-li „zákony“ historického vyprávění. Například Michelet není jen romantický historik; konzistentně totiž líčí historii Francie do Revoluce roku 1789 jakožto „romanci“. A Tocquevillův údajný realismus, tak často stavěný do protikladu k Micheletovu domnělému romantismu, spočívá do značné míry v jeho rozhodnutí vylíčit tutéž historii v žánru tragédie. Konflikt mezi těmito dvěma interpretacemi francouzské historie se neodehrává na úrovni „fakt“, která vytvářejí kroniku analyzovaného procesu, ale na té úrovni, na níž je vyprávěný příběh konstituován jakožto příběh určitého druhu.

Mýtus zde funguje způsobem, jaký popsal Warner Berthoff: neříká, co si máme myslet o událostech a předmětech ve vjemovém poli,

ale s jakou silou myslet – a jak přesně situovat konstituenty myslitelného ... přiřazovat druhům dotyčných fakt prvky nebo kvalitu příčiny nebo příčinnosti, tj. žánrového původu ... a definovat, pomocí výběru a uspořádání náležitých pojmů, které konstituují její formu, druhy nebo třídu, jež má konkrétní význam pro danou událost.

Krátce řečeno, mytický prvek v historickém vyprávění formálně „indikuje přiměřenou vážnost a respekt“, který má čtenář věnovat druhům faktů, o nichž se ve vyprávění píše.²³

Ona distinkce, které se zde dovolával, totiž distinkce mezi fabulí a syžetem v historickém vyprávění, je podobná té, kterou navrhuje Collingwood v analýze historické interpretace, již podává v knize *Idea historie*. V pojednání o míře, do jaké historikové legitimně vykračují za to, co jim o minulých událostech vypověděly jejich autority, postuluje Collingwood dvojitou interpretovanou strategii, totiž kri-

²³ Warner Berthoff, „Fiction, History, Myth: Notes towards the Discrimination of Narrative Forms“, in: *The Interpretation of Narrative: Theory and Practice*, ed. Morton W. Bloomfield (Cambridge 1970), s. 277–278.

tickou a konstruktivní. Podle něj historikové v kritické fázi své práce mohou čerpat z vědecké literatury své doby a na jejím základě odmítnou jisté druhy faktů, jakkoli jsou tyto dosvědčeny historickým záznamem – například když odmítají svědectví o zázracích. Kritickým zkoumáním dokumentů historik ustavuje „rámec“ svého vyprávění, řady faktů, z nichž má narativním způsobem vytvořit „příběh“. Jakmile je tento rámec ustaven, musí vyplnit mezery v záznamech dedukcí faktů, které se „zcela jistě staly“, a to na základě znalosti těch, které se staly opravdu. A tak například když víme, že v jednom okamžiku byl Caesar v Galii a v jiném v Římě, lze se legitimně dohadovat, že v době mezi těmito dvěma okamžiky musel cestovat z jednoho místa na druhé. Právě taková dedukce je podle Collingwooda operací „konstruktivní imaginace“, bez níž nelze vytvořit žádné historické vyprávění.²⁴

Konstruktivní imaginace se ale podle Collingwooda neomezuje jen na dedukce čistě fyzických vztahů a procesů. Konstruktivní imaginace směřuje historikovu pozornost k *formě*, kterou musela mít sada událostí, aby mohla sloužit jako možný „objekt myšlení“. Jistě, ve svém výkladu naznačuje, že tímto možným objektem myšlení je příběh toho, co se skutečně stalo na daném místě a v daném čase v minulosti. Zároveň však zdůrazňuje, že konstruktivní imaginace je zároveň *a priori* (což znamená, že nejedná z rozmaru) a *strukturální* (což znamená, že je ve své konstituci možných objektů myšlení řízena pojmy formální koherence). To, co bylo „nalezeno“ v historickém záznamu historikem, muselo být zdůrazněno tím, že se na historický záznam projektovaly pojmy možných struktur lidského bytí a chování existujících ve vědomí historika dávno předtím, než historik začal zkoumat historický záznam.²⁵

Ale historik si s sebou přece nepřináší pojem „příběhu“, který leží skrytý uprostřed „faktů“, které vykazuje historický záznam. Zde se totiž ve skutečnosti nachází nekonečný počet takových příběhů, přičemž každý z nich se liší detaily a jeden druhému si jsou vzájemně nepodobné. Historik musí do uvažování o historickém záznamu

²⁴ R. G. Collingwood, *The Idea of History* (Oxford 1946), s. 239–241.

²⁵ *Ibid.*, s. 241–245.

vnést obecné pojetí o „druzích příběhů“, které tu lze nalézt, stejně jako musí k problému narativní reprezentace přistupovat s nějakým pojetím „před-žánrové struktury syžetu“, který propůjčuje vyprávěnému příběhu formální koherence. Jinými slovy, historik musí čerpat ze studnice kulturních *mythoi* a na jejich základě konstituovat fakta, která by tvořila příběh určitého druhu, a zároveň se musí odvolávat na stejnou studnici *mythoi* v myslích svých čtenářů, aby své výklady minulosti obdařil oděrem významu nebo smyslu. Pokud – jak správně postřehl Lévi-Strauss – lze o jediné řadě událostí konvenčně označované jako „Francouzská revoluce“ vyprávět *různé druhy* příběhů, ještě to neznamena, že tu lze najít nekonečně různých příběhů. Typy příběhu, jimiž lze pojmut Francouzskou revoluci, jsou omezené co do počtu způsobů vyprávění, které mýty západní literární tradice schvalují jako vhodné způsoby obdařování lidských procesů smyslem.

Rozdíl mezi „fabulí“ a „syžetem“ v historickém vyprávění nám umožňuje dále specifikovat, co přesně je obsaženo v „narativním výkladu“. Ve skutečnosti specifickým uspořádáním událostí popsaných v dokumentech – a bez újmy na pravdivostní hodnotě vybraných faktů – lze danou sekvenci událostí zachytit do příběhu několika různými způsoby.

Například události, k nimž ve Francii došlo v letech 1789–1790, nahlíží Burke jako absolutní národní katastrofu, zatímco Michelet v nich vidí epifanii spojení člověka s Bohem, jež utváří onen sen o romanci jakožto žánrové příběhové formy. Podobně to, co Michelet chápe jako jednoznačné dědictví těchto událostí pro svou vlastní dobu, interpretuje Tocqueville jako břímě a zároveň příležitost. Tocqueville líčí pád starého režimu jako tragický úpadek, ovšem takový, z něhož mohou profitovat ti, kteří tento boj přežijí, zatímco Burke vidí stejný úpadek jako proces degradace, z něhož lze získat přinejmenším jen velmi malý užitek. Na druhé straně Marx explicitně charakterizuje pád starého režimu jako „tragédii“, kterou staví do protikladu ke „komickým“ snahám o umělé udržení feudalismu v Německu jeho doby. Stručně řečeno, zmínění historikové vyprávějí každý jiný příběh Francouzské revoluce a tak ji i jinak „vysvětlují“. Jako kdyby Homér, Sofoklés, Aristofanés a Menander vzali stejnou sekvenci událostí a každý ji vyprávěl podle své

představy o tom, jak „skutečně“ vypadá lidský život ve své dějinnosti.²⁶

Když však nadhodíme otázku rozdílu mezi příběhy a dějovými strukturami, narážíme na problém, jenž bude velmi proti srsti literárním kritikům, kteří odmítají teorii fikce raženou Northropem Fryem. Chci proto zdůraznit, že v žádném případě se tohoto rozdílu mezi příběhem a dějovou strukturou nedovolávám proto, abych zde obhajoval specifickou Fryeovu teorii, v níž jsou před-žánrové struktury interpretovány jako „vytěsněné“ formy *mythoi*, které údajně dodávají různým poetickým fikcím jeden z jejich specifických emotivních efektů. Toto rozdělení zde používám proto, abych zdůraznil užitečnost způsobu identifikovat specificky „fiktivní“ element v historickém výkladu světa.²⁷ Musím proto odmítnout Fryeovo rozlišení (nevytěsněnými) mýty, fikcí a takovými formami přímého prozaic-

²⁶ Ve svých *Úvahách o Francouzské revoluci* Burke charakterizuje revoluci jako „zvláštní chaos dravosti a nestálosti“, v němž „se mísí nejružnější zločiny a nejružnější pošestlosti“. Revoluci nazývá „monstrózní tragikomickou scénou“ a staví ji do protikladu k anglické revoluci z roku 1688, ve které se nakonec zjevily skutečné principy života národa. Oproti tomu Michelet mluví o událostech let 1789–1790 jako o době dokonalé jednoty lidu, země, přírody a Boha. „Bratrství odstranilo všechny překážky, všechny federace se spojily dohromady a jednoty se sjednotily. Už žádné další federace! Jsou zbytečné, teď je potřeba pouze jediné: Francie; a ta se zjevuje proměněná ve slávě července... Není již nic než to, co dýchá čistou láskou k jednotě.“ Jules Michelet, *Dějiny Francouzské revoluce*. Tocqueville své pojetí Revoluce nejlépe načrtl ve třetí kapitole první části knihy *Starý režim a Francouzská revoluce* a dále kapitole páté s názvem „Čeho dosáhla Francouzská revoluce?“ Ranke, se svou typicky „komickou“ důvěrou v moc historie tvořit zlými prostředky zdravý politický řád, pohlíží na svou vlastní dobu restaurace jako na „dokonale smíšenou“ epochu. V knize *Politische Gespräche* charakterizuje systém národních států, který se vytvořil po revoluční době, následujícím způsobem: „Tyto mnohé oddělené, pozemsky-duchovní komunity vyvolané morální energií, nezastavitelně se rozrůstající a vyvíjející se uprostřed vířavý světa směrem k ideálu, každá svým vlastním způsobem! Pohlédte na ně, na tato nebeská tělesa na svých oběžných dráhách, ve vzájemné gravitaci, pohlédte na jejich uspořádání!“ Theodore von Laue, *Leopold von Ranke: The Formative Years* (Princeton 1950), s. 180. Marx popsal kontrast mezi „tragickou“ historií Německa a „komickou“ historií Německa ve své *Kritice Hegelovy filosofie práva*.

²⁷ Frye se tohoto bodu dotýká ve svém eseji „New Directions from Old“, kde říká, že „existuje určitá stejná afinita mezi poezií a metafyzikou jako mezi poezií a metahistorií“ (s. 56). Svou *Anatomii kritiky* však Frye vystavěl na předpokladu, že nevytěsněné mytické vize světa stojí v protikladu k realistickým prozaickým strukturám, které formují názor na svět a jsou deskriptivní a asertivní, přičemž „fikce“ zaujímají místo uprostřed. Tato dichotomizace by byla přirozeně legitimní, kdyby na jedné straně spektra stály mytické vize a na druhé vědecké konceptualizace reality. Ale taková asertivní prozaická reprezentace světa, jakou je historie, může jen stěží být jednoznačně začleněna do vědecké kategorie. Je jen povrchně pravdivé, že historie směřuje pozornost k obsahu vyprávění („faktům“) spíše než k narativní formě, již jsou tato fakta podána. Podobně jako realistický román i historie je na jedné úrovni alegorií. Stupeň vytěsnění formujících (mytických) dějových struktur je možná v historii silnější než v poezii, nicméně rozdíl mezi historií a fiktivním výkladem skutečnosti je rozdíl stupně, nikoli druhu. O formálních prvcích historických vyprávění můžeme říci to, co říká Frye o fikcích obecně, totiž že „formu“

kého diskursu, jakým je historiografie, a naopak zdůraznit, že podobnosti mezi těmito třemi formami jsou stejně tak důležité pro pochopení historické interpretace jako jakékoli rozdíly mezi nimi, které bychom mohli přijmout jako platně určené. Je-li totiž správná Collingwoodova analýza fungování „historické imaginace“ v kompozici historických vyprávění, pak je možné vyvodit, že konstruktivní prvek, jež Collingwood našel v každém takovém vyprávění, je obsažen právě v historikově volbě „před-žánrové dějové struktury“ nebo „mýtu“, kterým identifikuje příběh, jež vyprávěl jakožto „příběh určitého druhu“, tedy jako epos, romanci, komedii, tragédii nebo satiru. Tvrdím, že jedním z prvků v historikově interpretaci událostí zachycených ve vyprávěném příběhu jakožto vysvětlení toho, co se událo v minulosti, je volba „před-žánrové dějové struktury“, již se kronika událostí transformuje do „historie“, již následně uchopují čtenáři jakožto „příběh určitého druhu“.

Přirozeně, při tomto rozšíření Fryeovy teorie struktur poetické fikce se rozdíl mezi historií jako takovou a metahistorií smývá a stává se záležitostí pouhé emfáze. Historickým vyprávěním, jaká produkovali Michelet, Ranke, Tocqueville a Burkhardt, musejí být přisuzovány stejné formální atributy jako oněm „filosofiím dějin“, jež vytvořili Hegel, Marx, Spengler nebo Toynbee. Tím se neříká, že nelze najít zjevné rozdíly mezi historickým podáním, jehož účelem je vyprávět příběh, a historickým výkladem, který je doprovázen komplexními teoriemi historické kauzality a formálně artikulovaným systémem ideologických implikací. Říká se tím pouze to, že konvenčně zdůrazňovaný rozdíl mezi historickým výkladem, který „vysvětluje“ tak, že vypráví příběh, a výkladem, jenž konceptuálně determinuje data za účelem tvarování konkrétního historického procesu s ohledem na charakter interpretace v historickém psaní, zastírá stejně jako osvětluje.

lze nazírat jako „utvářející“ nebo „obsažný“ princip. Jakožto „utvářející“ o ní lze uvažovat jako o vyprávění, zatímco jakožto „obsažný“ princip poskytuje „význam“ (s. 83). A tak i můžeme rozlišit mezi dvěma druhy významu, který nám poskytuje historické vyprávění; historie obsahuje jak „hypotetické“, tak „asertivní“ prvky, a to stejným způsobem, jakým je obsahují „realistické“ romány (s. 80). Historie se může prezentovat jako „mimesis praxeos“, zatímco mýty lze považovat za „sekundární imitace“ dějů, tj. typické děje, což je může činit filosofičtějšími než historie (s. 83). Ale historikové by nebyli schopni sestavit svá vyprávění bez odvolání, alespoň implicitního, na formální struktury mýtu, který jejich reprezentacím reality dodává „utvářejícího“ a „obsažného efektu“.

Někdo by mohl namítnout, že stejně jako nemůže existovat žádné vysvětlení historie bez příběhu, tak nemůže existovat příběh bez děje, který by z tohoto příběhu činil příběh určitého druhu. To platí dokonce i pro tak záměrně impresionistická historická díla, jako je Burckhardtův volně uspořádaný náčrt italské renesanční kultury. Burckhardt ostatně sám prohlásil, že jedním z jeho záměrů bylo zklamat tehdy konvenční očekávání formální koherence. Svůj příběh italské renesance vystavěl v modu „satiry“, neboli směsice, která jakožto „interpretace“ dodává portrétu této doby známou prchavost. Pozdější Burckhardtovi obdivovatelé zdůrazňovali právě historikův pevný odpor vůči jakémukoli pokusů o své obrazy minulosti „konceptualizovat“ a vyprávěné příběhy spoutávat silnými formálními pravidly. Neuvědomovali si však, že toto rázné odmítnutí vnučování formy historickému materiálu je samo o sobě poetickým rozhodnutím, podobným rozhodnutím, jaké stojí v základech každé satirické prózy, rozhodnutím, které Burckhardt sám ospravedlňoval odvoláním na historický solipsismus svého filosofického učitele Schopenhauera. Burckhardt není o nic méně metahistorický než Hegel; jeho druh metahistorie pouze zůstal nerozpoznán, a to pro poetickou fikci, již reprezentuje.²⁸

Vytvoření dějové struktury proto, aby narativní výklad „toho, co se stalo v minulosti“, mohl být obdařen atributy pochopitelného procesu vývoje připomínajícího drama nebo román, je pouze jedním prvkem toho, jak historik interpretuje minulost. Nyní se můžeme zaměřit na další aspekt historikových interpretačních operací, a to těch, které jsou obsaženy v jeho formálním argumentu (nebo

²⁸ Löwith (*Meaning in History*, s. 26) nahlíží Burckhardta jako prvního moderního historika, jenž může být nezpochybnitelně pokládán za klasika. Burckhardt podle něj dokázal psát historii, aniž by musel činit ústupky těm mýtům, které uchvátily všechny velké metahistoriky před ním. Nicméně přesnější by bylo pohlízet na něj jako na klasického historického skeptika. Burckhardtův pohled je konzistentně ironický a jako narativní techniku používá satiru. Svou knihu *Civilizace renesance* nazývá „esejem“ a explicitně se vzdává jakéhokoli nároku na to, že by mělo jít o objektivní nebo vědecký portrét pojednáváné doby. A tak se Burckhardt vzdává jakékoli snahy vybudovat diachronní vyprávění událostí, struktur a procesů, z nichž sestává jeho obraz renesance; zároveň je jeho kniha prostá jakýchkoli tendencí vytvářet nějaký argument nebo příběh v rámci jednotlivých částí a každá část končí pasáží, jež jako by naznačovala autorův záměr zmařit čtenářovo úsilí o retrospektivní konstrukci takového příběhu prostřednictvím kognitivních pojmů. Doslova jde o *saturu*, mix nebo „mišmaš“, jehož cíl je snad podobný tomu, o co v moderní době usiluje antiromán, totiž zradit očekávání, s nímž čtenář běžně přistupuje k příběhu.

kteří lze případně extrapolovat z jeho parabází sekvencí událostí zobrazených ve vyprávění), jímž nomologicko-deduktivním způsobem „vysvětluje“, proč se události udály tak, jak jsou zobrazeny v narativním výkladu. Často je namítáno, že všechny takové nomologicko-deduktivní argumenty nabízené historiky jsou v porovnání s výklady, které nám nabízí opravdové vědy jako fyzika nebo chemie, neúplné, chybné nebo banální. Pro naše účely je však výhodné, že se idealisté a pozitivisté shodují ohledně obecně neuspokojivé povahy všech putativních kauzálních vysvětlení nabízených historiky a sociology, že běžně přijímají polovědecký nebo dokonce pseudovědecký charakter těchto disciplín. Umožňuje nám to totiž přejít okamžitě k zamýšlení nad interpretačním prvkem obsaženým ve všech těchto putativních vysvětleních.

Jako všichni badatelé, kteří se pohybují v oborech, jichž se dosud plně nezmocnila věda, i historikové své snahy vysvětlit minulost obdařují rozdílnými paradigmaty formy, již může platné vysvětlení nabývat. Paradigmatem mám na mysli model toho, jak bude vypadat určitá sekvence historických událostí poté, *co bude podáno jejich vysvětlení*. Jedním účelem vysvětlení je nahradit vágní nebo nepřesný dojem vztahů panujících mezi fenomény na daném poli přesnou percepcí, nicméně názor na to, jak by jasná a přesná percepce v dané oblasti historického dění měla vypadat, se liší historik od historika. Pro některé historiky vysvětlená historická oblast nabízí aspekt sady *rozptýlených* entit, z nichž každá je jasně rozeznatelná jakožto jedinečná partikularita a jejichž jediným sdíleným atributem není nic jiného než jejich výskyt v konkrétním prostředí vzájemné blízkosti. Jinými slovy, výklad v tomto smyslu představuje výsledek *analytické* operace, která nechává nejrůznější entity daného pole *neredukované* buď na statut obecných kauzálních zákonů, anebo příkladů obecných klasifikačních kategorií. Pro historiky vyznávající tuto koncepci historického vysvětlení pole, jež se na první pohled *jeví* jako náhodný shluk událostí, je po analýze sadou v zásadě autonomních partikularit, které nelze podříditi žádnému obecnému zákonu, kauzálnímu ani klasifikačnímu.

Jiným historikům se však plně vysvětlená historická doména buď *jeví* jako pole integrovaných entit řízených jasně specifikovatelnou strukturou vztahů nebo syntaxí. Ačkoli na první pohled vystu-

pují jako vzájemně nepřibuzné, po analýze se ukáže, že jednotlivé entity v tomto poli se nacházejí ve vztahu příčina – následek (tj. mechanisticky) nebo ve vztahu část – celek (organicky). Takový historik chápe vysvětlení jako něco, co usiluje nikoli o *rozptýlení*, ale o *integraci*, nikoli o *analýzu*, ale o *syntézu*.²⁹

Jinými slovy, různé formy výkladu v historiografii můžeme rozlišit dvěma způsoby: podle směru, jakým analytická operace směřuje (tedy zda usiluje o disperzi nebo integraci), a též podle *paradigmatu* obecné orientace, kterou vysvětlené události zaujmou na konci této operace. Rozdíl je zhruba takový jako mezi studenty určitého jazyka: jedni se snaží nashromáždit co největší slovní zásobu, jiní se naopak snaží proniknout do gramatiky a syntaxe specifického používání jazyka.

Někteří historikové se rádi zaměřují na určitý okruh historických událostí, které se jeví jako vágní nebo obskurní, a jednoduše v rámci tohoto pole vybírají nejrůznější entity, jejichž kontury jim přijdou přesnější. Tyto události pak slouží čtenáři jako lupa: když čtenář dočte, určité věci na tomto poli se mu jeví jasnější. A pomocí těchto věcí historik vysvětluje, co se na daném poli odehrálo. Tato touha přiblížit objekty vnímání duchovnímu pohledu inspirovala obroditelské snahy značné části romantické historiografie a jako „vědeckou“ metodu ji explicitně definovali například Niebuhr, Michelet či Carlyle.³⁰ Filosofickou obhajobu této metody nabídl Wilhelm Windelband, který ji nazval „idiografií“.³¹ Jakožto vědecká metoda nabízí idiogra-

²⁹ Zde učiněný rozdíl mezi disperzivními a integrativními strategiemi výkladu pochází z knihy Stephena C. Peppera, *World Hypotheses* (Berkeley a Los Angeles 1966), s. 142n. Tato kniha je neprávem opomíjená analýza modalit filosofického diskursu. Pepper tvrdí, že existují pouze čtyři „kognitivně odpovědné“ hypotézy o světě, z nichž každá vnáší do filosofické debaty své vlastní pojetí pravdy a taktiky, s jejíž pomocí lze pravdivostní výpovědi adekvátně ověřovat. Těmito hypotézami podle něho jsou: formismus, organicismus, mechanismus a kontextualismus. Jeho pojem „formismus“ jsem nahradil „idiografií“, jelikož mi tento výraz přišel jasnější a vhodnější pro diskusi o historiografických ekvivalentech jeho hypotézách o světě.

³⁰ B. G. Niebuhr, velký romantický historik antického Říma, byl jeden z prvních, kteří pojímali historii jako určité obrození, regeneraci, zejména pak obrození lidového ducha, který se skrýval za svědeckvím dokumentů. Michelet ve slavném komentáři, v němž zdůrazňuje odlišnost svého díla od díla Theiryho a Guizota, výslovně říká, že úkolem historika je „vzkřísit“ mrtvé hlasy minulých generací, zejména pak hlasy těch, kteří se ztratili „dějinám“ (ty ovšem pojímá především jako příběh velkých mužů aristokracie). Nejvýmluvnější obhajobu tohoto pojetí historiografie, pojímané jako kombinace poezie a vědy, podal Thomas Carlyle v eseji „O historii“. Viz *A Carlyle Reader*, G. B. Tennyson (New York 1969), s. 57–60.

³¹ Wilhelm Windelband, „Geschichte und Naturwissenschaft“, in: *Präudien* (Freiburg im Breisgau a Tübingen 1884) 2: s. 142–145.

fie přirozeně stejný druh výkladu, s jakým jsme se setkávali v biologii před Linném a v chemii před Lavoisierem. Produkty takového druhu historiografie jsou podobné poznámkám přírodovědce či antropologa pracujícího v terénu, ovšem s tímto jedním rozdílem: zatímco přírodovědec i antropolog pohlíží na svá pozorování jako na data, která je ještě třeba rozpracovat do generalizací ohledně struktury pole jakožto celku, idiografický historik pokládá svou práci za dokončenou, když se mu podaří vypořádat s pozorovanými jevy adekvátně zachytit v přesné a deskriptivní próze.

Pravda, někteří idiografičtí historikové trvají na tom, že po pozorování dat ještě musí přijít nějaká snaha o generalizaci, která nabídne čtenáři jistý vhled do možného „významu“ nebo „důležitosti“ pozorovaných dat. Tyto generalizace nejsou nicméně vnímány tak, že by měly fungovat jako hypotézy, které by nakonec šlo přetvořit do obecných teorií historické kauzality či dokonce jako základ obecného schématu klasifikace, který by bylo možné aplikovat na jevy v jiných oblastech historického pole. Takto poskytnuté generalizace fungují spíše jako idiografické charakterizace nespojitých kontextů pro individuální události rozpoznané v konkrétním studovaném poli. Tento postup dodává charakteristikám „period“, „trendů“, „epoch“, „historických období“ a dalších pojmů, které nám umožňují pojímat historický proces jako následnost samostatných struktur a procesů, jejich jedinečné atributy, přičemž význam každého z těchto pojmů je pak spatřován v „kvalitě“ nebo „atmosféře“ bohatě proměnlivé textury.³² Historikův úkol je považován za dokončený tehdy, když je událost umístěna do svého kontextu metodou, kterou Walsh nazývá „koligace“.³³ Pohyb směrem k *integraci* jevem má ustát v tom okamžiku, kdy je možné daný kontext charakterizovat rozumně obecnými pojmy. Entity nacházející se ve studovaném poli jsou stále rozptýlené, nicméně jsou nyní alespoň vzájemně *provizorně integrované* jako prvky sdílející stejný „kontext“ nebo, jak se někdy říká,

³² Pepper, *World Hypotheses*, kapitola 10.

³³ Pojem „koligace“ má Walsh na mysli „spojení“, kdy jsou jednotlivé události historikem dány do takové souvislosti, že je možné pochopit jejich výskyt. Tato operace zahrnuje určení účelu nebo cíle historických činitelů, identifikaci „náležitých konceptů“ nebo „myšlenek“, které dané události ztělesňují, a použití „kvazi-historického“ generalizací odvozených ze zkušenosti a běžného uvažování. Viz *Introduction to the Philosophy of History*, s. 60–65. Ke kritice této myšlenky viz Mink, „Autonomy of Historical Understanding“, s. 171–172.

jsou identifikovány jako předměty ponořené do stejné „atmosféry“. Takové pojetí historického výkladu podporuje vědecké nároky historiků vyznávajících směr, který Auerbach nazýval „atmosférickým historismem“.³⁴ Výklad je hotov, když je atmosféra úspěšně evokována v prozaické reprezentaci. V návaznosti na Peppera můžeme tuto výkladovou strategii nazvat kontextualismus.

Lze vidět, že oba tyto druhy historického výkladu, tedy idiografie i kontextualismus, směřují k takovému pojetí, že výklad poskytnutý historikem bude prakticky nerozlišitelný od „fabule“ sdělené v průběhu vyprávění. Ačkoli kontextualismus je svým obecným zaměřením pouze mírně integrační, nepodporuje ani organistickou syntézu celého pole v duchu Hegelově, ani mechanistickou redukci pole na univerzální kauzální zákony, s jejichž pomocí bychom „vysvětlovali“, jak to dělal Marx, že dané pole má určitou charakteristiku, na jejímž základě je možné jej identifikovat jako určitý „kontext“. Tak například Burkhardt ve své knize o renesanční kultuře na několika místech naznačuje, že jím pozorované entity jsou ponořeny do stejného světla a sdílejí stejný kontext, na jehož základě mohou být identifikovány jako specificky poststředověké a předmoderní fenomény. Sám nicméně odmítá spekulovat o „příčinách“, proč jsou tyto fenomény takové, jaké jsou, a odsuzuje snahy pozitivistických i idealistických historiků detailněji specifikovat důvod *povahy, místa a pozice* těchto fenoménů.³⁵

Asi není třeba dodávat, že pro historiky, kteří jsou přesvědčeni, že vysvětlované historické pole musí nabrat mechanistické nebo organistické formy, jsou produkty snah idiografických i kontextualistických historiků vysvětlit minulé události zcela neuspokojivé. Organisté trvají na nezbytnosti uvést do vztahu jednotlivé „kontexty“, které lze nalézt v historických záznamech jako součásti onoho velkého celku, tedy dějin jako takových. Snaží se identifikovat „principy“, na jejichž základě lze jednotlivé epochy historie integrovat do jednoho makrokosmického procesu *vývoje*. To znamená, že pro tako-

³⁴ Erich Auerbach, *Mimesis, zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách*, přel. Miloš Žilina, Rio Preisner a Vladimír Kaňka (Praha 1968).

³⁵ Viz například část „Společnosti a slavnosti“ v *Civilizaci renesance v Itálii* a dále Burkhardtovy komentáře o „velké renesanční inovaci“ v knize *Soudy o historii a historických*. Zde Burkhardt explicitně definuje své pojetí historické změny jako „metastáze“.

vého historika musí výklad nabýt podoby syntézy, jež ukáže, že všechny části celku odrážejí strukturu totality nebo předznamenávají buď konec celého vývoje, anebo alespoň jeho poslední fázi. Například Hegel historikům výslovně zakazuje spekulace o budoucnosti. Podle něj historická moudrost sahá maximálně k pochopení historikovy vlastní přítomnosti. Tuto prostornou přítomnost však vnímá jakožto *kulminaci* tisícileté sekvence fází vývoje, který má být nahlížen jako *univerzálně lidský*.³⁶

Oproti tomu Marx chce podobně organistickou integrací všech významných dat sociální historie předpovědět další fáze celého procesu. Tuto prediktivní operaci ale ospravedlňuje mechanistickým redukováním těchto dat na statut funkcí obecných zákonů příčiny a účinku, které univerzálně fungují napříč historií. A právě hledáním těchto zákonů, jimiž lze události v historickém poli redukovat na statut projevů neosobních kauzálních činitelů, obecně charakterizuje analytickou strategii mechanistické teorie historického výkladu.³⁷ Krátce řečeno, zastánce mechanistického přístupu nevnímá prvky historického pole jako prvky ve vztahu část – celek, nýbrž ve vztahu část – část a v kauzální modalitě. To nicméně znamená, že mechanista musí mezi jednotlivými částmi rozlišovat a identifikovat „příčiny“ a „následky“. Mechanista vnímá historické pole jako vysvětlené, když se mu podaří rozlišit mezi jednotlivými kauzálními činiteli a účinky činnosti těchto činitelů, a následně poskytnout nezbytné a dostatečné podmínky pro jejich specifickou konfiguraci v různých dobách a na různých místech v rámci celého procesu.

Tak můžeme konstatovat, že v historiografii lze nalézt čtyři různá pojetí historického výkladu – idiografické, kontextualistické, organistické a mechanistické – a že v dané historické práci by způsob výkladu, jaký konkrétní historik zvolí, měl být identifikovatelný a odlišitelný od narativního modu (struktury děje), s odvoláním na nějž historik ospravedlňuje to, že *vypráví příběh určitého druhu*. Nicméně u historiků, které dnes zcela nepochybně považujeme za klasiky, si lze povšimnout jisté spřízněnosti volbou mezi způsobem výkladu a způsobem výstavby příběhu. Například u Micheleta se idiografická

³⁶ Viz Pepperovu diskusi o Hegelově „organicismu“ in: *World Hypotheses*, s. 293n.

³⁷ *Ibid.*, kap. 9.

forma výkladu pojí s dějovou strukturou romance; u Rankeho je organistický výklad kombinován s komickou strukturou příběhu; u Tocquevilla je použito mechanistického způsobu výkladu, který doplňuje a osvětluje v zásadě tragické pojetí historického procesu; a u Burckhardta se kontextualistický způsob vysvětlení objevuje ve spojení s narativní formou, která je převážně satirická.

Pravda, výše uvedené způsoby výkladu a vyprávění mohou jen stěží vyčerpat taktiku, kterou konkrétní historici použili, aby ve svých expozicích dosáhli jistého vysvětlujícího efektu, byť omezeného. Navíc nesmíme předpokládat, že preferovaný způsob fabulace u daného historika automaticky určuje způsob výkladu. Jak jsem ale již naznačil, existuje jistá spřízněnost mezi způsobem výkladu a způsobem fabulace, který historikové používají k dosažení jistého vysvětlení či interpretace studovaného historického pole. Pokud například společně s Fryem přijmeme „epifanii zákona“ jakožto jeden z aspektů tragédie, jež pramení z popisovaných rozhodnutí, pak je zjevné, že historikové jako Tocqueville, kteří zachycují historický proces v tragickém modu, budou inklinovat k tomu, aby pojímali svůj výklad nomologicky (a obvykle i mechanisticky). Je-li komedie svou povahou „dramatem o usmíření“, pak historikové jako Ranke, který o dějinách v tomto modu psal, budou volit organistické pojetí pravdy i ve formálních argumentech, jimiž budou vysvětlovat, proč se věci staly zrovna tak, jak se staly. Stejně tak Michelet, píšící v modu romance, dává přednost idiografickým strategiím výkladu, zatímco Burckhardt, autor vyznávající satirický modus, dodává explikované podoby historickému poli svého výzkumu pomocí kontextualistické strategie výkladu.³⁸

Zdůrazněme znovu, že zde mluvíme o rovině, na níž se historik snaží uchopit charakter celého pole fenoménů, které předkládá ve svém vyprávění, nikoli o rovině, na níž hledá nezbytné podmínky výskytu dané události v rámci pole. Historik může dospět k názoru, že rozhodnutí vstoupit do války bylo důsledkem politických alternativ, které byly k dispozici danému jednotlivci nebo skupině; a tak může považovat za vysvětlené, proč válka propukla v určitém okamžiku a ne v jiném. Ale takováto „vysvětlení“ mají co do činění

³⁸ Charakterizace dějových struktur v této pasáži je inspirována knihou Northropa Frye *Anatomie kritiky*, s. 158–238, ačkoli tyto charakterizace by měly být chápány jako víc než jen viněty.

s ustavením kroniky událostí, které stále vyžadují „interpretaci“, aby bylo možné je transformovat do uchopitelného dramatu vývoje, který je uzavřen do nějaké formy vyprávění. Tyto výklady je rovněž třeba odlišit od obecné teorie označujících vztahů, která „vysvětluje“, proč je takto popsán pole vylíčeno právě tímto způsobem.

Dosud jsem říkal, že historikové interpretují svůj materiál dvěma způsoby: volbou struktury fabule, která dává jejich vyprávění rozpoznatelnou formu, a volbou paradigmatu výkladu, který dodává jejich argumentaci specifický tvar, údernost a modus artikulace. Občas lze zaslechnout názor, že tyto dva způsoby jsou ve skutečnosti produktem třetího, zásadnějšího interpretačního rozhodnutí: totiž rozhodnutí morálního nebo ideologického. Jednotlivé „školy“ historické interpretace se ostatně zcela běžně označují ideologickými nálepkami („liberální“ a „konzervativní“ nebo „whigovská“ a „toryovská“), a stejně tak se například mluví o marxistickém „přístupu“ k historii, když chce člověk zpochybnit „výklady“ tohoto radikálního kritika a označit je za pouhé „interpretace“. Tak nesmiřitelní kritici Marxa *Osmnáctého brumaire Ludvíka Bonaparta* poukazují na otevřeně polemický tón textu a ten uvádějí jako důkaz ideologicky zaměřeného díla, přičemž satirická forma textu a mechanisticky reduktivní charakter výkladu analyzovaných událostí se vysvětlují radikální ideologií, jež stojí v pozadí této knihy. Přesto je zjevné, že budeme-li tento velký Marxův esej posuzovat takový, jaký je, totiž jako mistrovskou interpretaci složité historické situace, pak je velice těžké přiřadit prioritu kterémukoli z těchto tří prvků, jež jsou v jeho textu obsaženy, tj. dějové struktury frašky, mechanistické strategie výkladu nebo radikální ideologii, s odvoláním na kterou Marx vyvozuje morální a politické důsledky.³⁹

Víme sice, že v době, kdy Marx tento esej psal, měl již dávno zpracovanou vlastní teorii radikalismu a do plné šíře rozvedl teorii historického materialismu, kterou chtěl na vědeckém základě osprave-

³⁹ Marx sám samozřejmě označuje události vedoucí k puči Ludvíka Napoleona jako „frašku“ v protikladu k „tragédii“ revoluce z roku 1789. Tón je ironický napříč celým textem, ovšem perspektiva ironická zcela rozhodně není. Naopak Marx v této fázi své dráhy měl již plně rozpracovanou teorii výkladu, s jejíž pomocí rozkrýval skutečnou strukturu zkoumaných událostí. Ty jsou obdařovány významem zasazením do širšího rámce celých dějin buržoazie, kterou v *Komunistickém manifestu* charakterizuje jako „prométheovského“ tragického hrdinu historického dramatu.

dlnit specifická tenata své ideologie. Není třeba se však domnívat, že události let 1848–1851 ve Francii líčí satiricky kvůli své radikální ideologii, stejně jako není nutné předpokládat opak, totiž že jeho radikalismus byl jen důsledkem toho, že charakter buržoazní společnosti a jejích politických aktivit vnímal jako principiálně „absurdní“. Zde je třeba dodat, že historické výklady mohou, ale nemusejí být doprovázeny ideologickými interpretacemi svých „významů“, aby osvětlily situaci, ve které vznikly. A pokud budeme pokračovat v linii, kterou naznačil Marx sám, pak můžeme dále podotknout, že každý historický výklad jakéhokoli záběru nebo hloubky předpokládá specifickou sadu ideologických závazků obsažených v termínech jako „věda“, „objektivita“ nebo „výklad“.

Sociolog vědění Karl Mannheim zastával teorii, že každá z pozic v ideologickém spektru moderních, třídně rozdělených společností – tj. liberální, konzervativní, radikální a anarchistická (nebo nihilistická) – s sebou přináší svou vlastní formu společenského časového vědomí a zvláštní pojetí míry, do které historický vývoj podléhá racionální analýze, anebo se jí naopak vzpírá. V mistrovském eseji „Konzervativní myšlení“, stejně jako pak v knize *Ideologie a utopie*, Mannheim demonstroval ideologické základny a implikace rankeovského ideálu objektivní historiografie, která se v druhé polovině 19. století ustavila jako akademická ortodoxní disciplína.⁴⁰

Podle Mannheimu lze klasifikovat ideologie na základě toho, zda jsou „situačně kongruentní“ (tj. zda v obecné rovině přijímají statut quo) nebo „situačně transcendentní“ (tj. jsou vůči statu quo kritické a orientují se směrem k jeho změně nebo rozpuštění). A v souvislosti s tím je ideál společenské vědy vyznávaný zastánci jednotlivých ideologií buď kontemplativní, nebo manipulativní vzhledem k předmětu studia, jímž není nikdy studium historie „jako takové“ nebo „minulosti“ obecně, nýbrž spíše jde o studium *společenské matrice* zkoušené jako protažení minulosti do autorovy přítomnosti. A co platilo o ideologiích obecně, to platilo i o historiografii vzhledem k tomu, že historie nebyla vlastně vzata věda, ale klíčový prvek každé

⁴⁰ Karl Mannheim, „Conservative Thought“, in: *Essays in Sociology and Social Psychology*, ed. Paul Kecskemeti (New York 1953), s. 74–164. Viz rovněž *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*, přel. Louis Wirth a Edward Shils (New York 1946), s. 180–182, 206–215.

ideologie usilující získat statut vědy nebo vystupovat jako „realistický“ pohled na minulost a přítomnost. Tak i ti historici, kteří nevyznávali žádnou vyhraněnou ideologii a naopak potlačovali nutkání vyvozovat bezprostřední ideologické závěry ze své analýzy minulých společností, vlastně psali v rámci jistého ideologického rámce, a to pro svou pozici tváří v tvář formě, kterou by historická reprezentace měla nabýt. Na rozdíl od přírodních věd vědy o člověku – jak rád zdůrazňoval Lucien Goldmann – nevyhnutelně tíhnou k zaujetí ideologické pozice, především proto, že jejich praktikanti jsou nuceni volit z řady protichůdných teorií, které všechny říkají, jak by „objektivní“ věda o člověku měla vypadat. A jak podotýká Mannheim, „kontemplativní“ historiografie je přinejmenším v soulase s liberální a konzervativní ideologickou pozicí (není-li přímo její projekcí), bez ohledu na to, zda si toho jsou její zastánci vědomi, či nikoli.

Můžeme tedy říci, že stejně jako ve vědách o člověku obecně, tak i v historiografii má každé zobrazení minulosti specificky ideologické implikace, a že tudíž můžeme rozlišit přinejmenším čtyři druhy historických interpretací, jež mají různý ideologický původ. Většina z klasických historiografů 19. století vyvozovala tyto závěry explicitně, ovšem způsoby, které ne vždy byly konzistentní se způsobem fabulace, jímž tito historici dávali podobu svým vyprávěním nebo výkladovým strategiím, kterými minulé procesy detailně vysvětlovali. Tak například Michelet, přestože se sám považoval za politického liberála, líčí dějiny Francie do Revoluce v modu romance, což je ovšem reprezentace, která je bližší postojům anarchisty. Navíc jeho strategie výkladu, ideografie, je zcela nekonzistentní s liberálním přesvědčením o nepochopitelnosti historického procesu. Podobně je tomu u Tocquevilla: své dějiny podává jako tragédii, což vysvětluje odvoláním na údajné zákony historického vývoje, které jsou ovšem velmi mechanistického ražení; nicméně brání se tomu vyvodit z těchto interpretačních strategií radikální důsledky pro pochopení společnosti své doby. Namísto toho se snaží držet zvláštní kombinace liberálních a konzervativních ideálů, díky čemuž jej pozdější historici obou těchto proudů vynášeli jako historika disponujícího v politické analýze nadčasovou „moudrostí“.

Historikové historického myšlení často naříkají nad tím, že se do práce minulých historiků vetřely tyto ideologické prvky, a tak zhatily jejich snahu vytvořit „objektivní“ portrét minulosti. Je nicméně záj-

mavé, že mnohem častěji litují takových ideologických prvků u historiků, kteří zastávají jinou ideologickou pozici než oni sami. Jak řekl již Mannheim, v oblasti společenských věd platí, že to, co je pro jednoho „věda“, je pro druhého „ideologie“. Obzvláště to platí v historiografii, kde se nálepka „metahistorik“ obvykle používá k označení práce historika, který se na problém psaní historie dívá odlišně.

Interpretace tak proniká do historiografie přinejmenším třemi způsoby: esteticky (výběrem narativní strategie), epistemologicky (výběrem výkladového paradigmatu) a eticky (výběrem strategie, s jejíž pomocí lze vyvodit ideologické důsledky pro pochopení současných společenských problémů). Jak jsem již naznačil, s výjimkou těch nejdoktrinářských forem psaní historie je téměř nemožné přiřadit prioritu jednomu z těchto třech momentů, které jsem zde identifikoval. Tím se ale nabízí další otázka; neexistuje ještě jedna základnější rovina interpretace?

Bylo by zde snadné uchýlit se k relativismu a tvrdit, že daná historická interpretace má svůj původ v čistě osobních faktorech, které jsou vlastní konkrétnímu historikovi. Tím bychom ovšem říkali, že existuje tolik druhů interpretace historie, kolik existuje nadaných historiků praktikujících svůj obor. Nicméně v analýzách různých úrovní, na nichž interpretace vstupuje do konstrukce daného historického vyprávění, se nám znovu a znovu objevoval zvláštní čtyřčlenný vzorec. Analýza dějových struktur nám ukázala čtyři základní typy: romanci, komedii, tragédii a satiru. Analýza výkladových strategií zase poukázala na čtyři paradigmatu: idiografické, organistické, mechanistické a kontextualistické. A teorie ideologie vydala též čtyři možnosti: anarchismus, konzervatismus, radikalismus a liberalismus. Přestože jsem zamítl, že by bylo možné jedné z pojmenovaných rovin interpretace přiřadit prioritu, domnívám se, že identifikované typy strategií interpretace jsou strukturně navzájem souhlasné. Jejich homologii lze graficky znázornit následující korelační tabulkou:

<i>způsob fabulace</i>	<i>způsob výklad</i>	<i>ideologická pozice</i>
romance	idiografický	anarchistická
komedie	organistický	konzervativní
tragédie	mechanistický	radikální
satira	kontextualistický	liberální

Netvrdím, že v díle nějakého historika se tyto korelace skutečně vyskytují. Naopak, napětí, které je v srdci každého historického mistrovského díla, pramení částečně z konfliktu mezi danou modalitou fabulace nebo výkladu a specifickým ideologickým postojem autora. Ostatně změny, k nimž v průběhu historikovy kariéry dochází, lze často přičítat právě snaze uvést zobrazení historie v soulad s ideologií nebo opačně. Tak třeba u takového Tocquevillla stojí deklarovaný liberalismus *Demokracie v Americe* v protikladu k mechanistickému způsobu výkladu a tragické struktury fabule, kterou použil pro zachycení svého tématu. Když však dokončil první svazek *Starého režimu*, již se u něj naplno projevil latentní konzervatismus a dříve preferovaná tragická fabule nyní ustoupila specificky satirickému pojetí historického procesu obecně, přičemž zároveň Tocqueville nahrazuje mechanistickou strategii výkladu strategií specificky kontextualistickou. Podobnou proměnu lze vystopovat i v díle jiných historiků, například Micheleta, Marxe či Croceho, čímž se vlastně říká, že bohatství, které lze nalézt v těch několika jejich mistrovských dílech, je vlastně odrazem citlivosti, s jakou během svého historického bádání uvažovali o možnostech alternativní strategie interpretace. Doktrinářštější historikové jako Ranke, Engels, Buckle nebo Taine a do jisté míry i Burckhardt žádnou podobnou citlivost vůči alternativním možnostem nevykazují. Jakožto historikové se prakticky „nevyvíjeli“, pouze kultivovali složitou pavučinu interpretačních závazků, které učinili na počátku své kariéry.

To, co platí o jednotlivých historících, platí též o historiografii obecně. Soupeřící historiografické „školy“ lze charakterizovat na základě jejich preferencí pro tu či onu kombinaci interpretačních strategií, stejně jako lze o různých generacích jedné školy říci, že představují variace na kombinaci, jež jsou možné v rámci výše vytyčených souřadnic. Samotná možnost takových kombinací plodí onu „konceptuální anarchii“, již se vyznačují ta „pole studia“, která dosud nebyla redukována na statut čistě vědeckých disciplín. Na rozdíl od fyziky po Newtonovi či chemie po Lavoisierovi zůstává historie polem studia, které dosud nedisponuje konsenzem ohledně toho, jak by měly vypadat analýzy, ani jazykem, v němž by nové poznatky měly být sdělovány, a neexistují v něm ani obecně uznávané

techniky zobecnění a ověření, které by bylo možné použít při rozhodování o pravdivosti takových poznatků a zjištění.⁴¹

Zde je třeba podotknout, že znakem skutečného vědeckého statutu té či oné disciplíny je to, když se v ní ustaví technická terminologie a disciplína se osvobodí od vrtochů běžné vzdělané řeči. Ačkoli ustavení technické terminologie samo o sobě není příčinou toho, že se z nějaké disciplíny stane věda, přece jen signalizuje jistou dohodu mezi badateli ohledně toho, co bude považováno za vědecký problém a co za problém metafyzický. Metafyzický problém je takový, jež nelze formulovat v technickém jazyce používaném vědci činnými v daném oboru k nastínění nebo zodpovězení otázky. V takovém poli studia, jakým je historie, je však konfuze mezi metafyzickými a vědeckými otázkami nejen možná, ale v jistém stadiu konkrétního bádání prakticky nevyhnutelná. Ačkoli profesionální historikové tvrdí, že je možné rozlišit mezi historií jako takovou a metahistorií, toto rozlišení nemá ve skutečnosti žádné adekvátní teoretické opodstatnění. Každá historie předpokládá jistou metahistorii, která však není ničím jiným než pavučinou závazků a rozhodnutí, jež během interpretace daný historik učiní na estetické, kognitivní a etické úrovni, jak byly popsány výše.

Jsou taková rozhodnutí zcela arbitrární? Pravidelnost, s jakou se čtyřčlenný vzorec objevuje na různých úrovních, na nichž je možná interpretace, naznačuje, že úplně arbitrární nejsou. Navíc pokud jsou platné mnou naznačené korelace mezi dějovou strukturou, způsobem výkladu a ideologickými implikacemi, pak musíme přijmout možnost, že tyto způsoby vycházejí z nějaké hlubší úrovně vědomí. Nicméně je na první pohled jasné, jak těžké bude tuto úroveň vědomí identifikovat. Nesnadné zejména proto, že stejně jako v historii i v psychologii vedle sebe existují různé školy interpretace, přičemž ani jedné z nich se nepodařilo pro sebe s definitivní platností získat titul skutečné vědy o lidské mysli. Ale téhle nesnázi se můžeme podle mého názoru vyhnout, pokud se soustředíme na lingvistický základ všech polí studia, jež dosud nebyla redukována na statut vědy. Můžeme celý problém přesunout ještě do ranější roviny, než je ta, na níž předpokládáme funkčnost emotivních, kognitivních a morálních schopností. Touto rovinou je jazyk sám, který v takových oblastech studia, jakou

⁴¹ Viz Thomas S. Kuhn, *Struktura vědeckých revolucí*, přel. Tomáš Jeníček (Praha 1997).

je historie, operuje *tropologicky*, aby předznačil pole vnímání v konkrétní modalitě vztahů. Pokud budeme rozlišovat mezi těmi oblastmi studia, v nichž určité terminologické systémy se specifikovanými významy lexikálních prvků, explicitními gramatickými pravidly a syntaxí byly konstituovány jako ortodoxie – tak je tomu například ve fyzice, která spoléhá na matematický jazyk a logiku identity – a těmi, v nichž je stále problémem vytvořit takový systém specifikovaných výrazů a syntaktických pravidel, pak je jasné, že historie bude patřit do druhé skupiny. Historiografické debaty se tak budou točit nejen kolem toho, co jsou to fakta, ale též jaké mají tato fakta významy. Na druhou stranu význam bude konstruován možnými modalitami přirozeného jazyka jako takového a zejména pak dominantními tropologickými strategiemi, s jejichž pomocí je cizím nebo neznámým fenoménům vtiskáván význam nejrůznějšími druhy metaforických přivlastnění. Pokud přijmeme názor, že dominantní tropy jsou čtyři, metafora, metonymie, synekdocha a ironie, pak je zjevné, že v jazyce samotném, v jeho generativním nebo předpoetickém aspektu, bychom mohli nalézt základ oněch typů výkladu, které se nevyhnutelně objevují v jakémkoli poli studia, jež dosud nebylo podřízeno rigorózní disciplíně v tom smyslu, že by bylo osvobozeno od konceptuální anarchie, která signalizuje výrazně před-vědecké fáze.

Společně s Kennethem Burkem bychom mohli říci, že čtyři „hlavní tropy“ se zabývají vztahy, jež jsou zakoušené jako vztahy mezi nebo uvnitř fenoménů, ale jež jsou ve skutečnosti vztahy existujícími mezi vědomím a světem zkušenosti dovolávajícím se dodání významu.⁴²

⁴² Viz Kenneth Burke, *A Grammar of Motives* (Berkeley a Los Angeles 1969), app. D., „Four Master Tropes“, s. 503 až 517. Otázka tropů je velice složitá a musím přiznat jisté váhání, s nímž je prohlášení za klíč k pochopení problému interpretace v tak proto-vědeckém poli, jakým je historie. V tomto názoru mne ale utvrzuje nejen Burkeho dílo, ale též Vicův příklad. V *Základech nové vědy* Vico říká (ačkoli to netvrdí explicitně), že formy vědomí v určité epoše dějin kultury korespondují s formami vědomí, které dává jazyk sám lidským snahám o pochopení světa. A tak formy vědy, umění, náboženství, politiky atd. čtyř epoch vývoje kultury (věku bohů, hrdinů, mužů a úpadku neboli „rincorsa“) přesně korespondují se čtyřmi formami vědomí, které se odrážejí v nadvládě určitého tropu: metafora, metonymie, synekdocha a ironie. Viz *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*, přel. Ivan Franc (Praha 1991), s. 167–172 a s. 443–446, s. 187–189. Viz rovněž zajímavou korelaci mentálních poruch a jazykových návyků, kterou na základě kontrastu mezi „metaforickou“ a „metonymickou“ mluvou popsal Roman Jakobson v knize *Essais de linguistique générale*, zejména pak v esejí „Le Langage commun des linguistes et des anthropologues“, s. 25–67. Pro potřeby literární kritiky rozvádí Jakobson tyto korelace v esejí „Linguistics and Poetics“ v knize *Style in Language*, ed. Thomas A. Sebeok (New York a Londýn 1960), s. 350–377.

Metafora mimo jiné explicitně tvrdí podobnost v rozdílu a přinejmenším implicitně rozdíl v podobnosti. Vlastně tak dodává významu v pojmech ekvivalence nebo identity. Pak můžeme odlišit metonymii a synekdochu jako sekundární formy metafory, vzhledem k jejich další specifikaci buď rozdílu, nebo podobnosti ve fenoménech původně identifikovaných metaforicky. Tak například v metonymii předpokládá redukce celku na část možnost rozlišení mezi celkem a částmi, které jsou v něm obsaženy, ovšem takovým způsobem, který umožní přiřknout prioritu jednotlivými částem a následně připsat význam jakémukoli domnělému celku, který se zjeví vědomí. Oproti tomu v případě synekdochy je podobná distinkce mezi částmi a celkem činěna jen za účelem identifikace celku jako totality, která je kvantitativně identická s částmi, které ji tvoří.

Burke tvrdí, že metonymické užití je *reduktivní*, zatímco synekdochické je reprezentativní.⁴³ Zde je důležité, že v metafoře, metonymii a synekdoše nám jazyk poskytuje modely *směru*, který může nabrat myšlení samo ve své snaze obdařit významem ty oblasti zkušenosti, které dosud nebyly vnímány jako kognitivně zajištěné zdravým rozumem, tradicí nebo vědou. A vidíme, že v poli studia, jakým je historie, může být „interpretace“ nahlížena jako to, co Foucault nazývá „formalizací“ lingvistického modu, v němž bylo fenomenální pole původně připraveno na identifikaci entit, které se v něm nacházejí, a na determinaci jejich vzájemných vztahů.⁴⁴ Věda vybudovaná v modu metafor by tak například hledala podobnosti mezi jakýmikoli dvěma fenomény ve svém poli, přičemž cílem by bylo katalogizovat daný fenomén na základě podobností s ostatními fenomény, které se od něj ovšem na první pohled výrazně liší. Odvážím se tvrdit, že toto je lingvistický základ způsobu historiografického výkladu, který nazývám idiografie.

Reduktivně působící metonymie by nám poskytla model výkladu, který jsem označil za mechanistický, neboť je charakterizován předtuchou historického pole jakožto komplexního vztahu mezi částmi a snahou pochopit toto pole v intencích zákonů, které váží jeden fenomén k druhému vztahem, jenž se podobá vztahu příčiny

⁴³ Burke, *Grammar of Motives*, s. 505–510.

⁴⁴ Viz Michel Foucault, *Slova a věci*, přel. Jan Rubáš (Praha 2007).

a následku. Oproti tomu synekdocha by umožňovala pohyb opačným směrem, totiž pohyb směrem k integraci všech zdánlivě partikulárních fenoménů do jednoho celku, jehož kvalita by byla taková, že by ospravedlňovala víru v možnost pochopení partikulárního jakožto mikrokosmu makrokosmické totality, což je přesně cíl všech organistických systémů výkladu.

Tím se dostáváme ke čtvrtému tropu, ironii, jenž je ovšem v mnoha ohledech nejproblematičtější. Burke píše, že ironie je svou podstatou *dialektická* a že bychom o ní mohli uvažovat jako o tropologickém základě specificky dialektického modu myšlení.⁴⁵ Nejsm si úplně jist, že tomu tak je. Ano, ironie sice posvěcuje dvojznačné, ba dokonce možná ambivalentní výroky. Je to svého druhu metafora, ovšem taková, která potají signalizuje popření tvrzení o podobnosti nebo rozdílu obsažené v literárním významu výroku, anebo alespoň tomuto výroku dodává klíčovou kvalifikaci. „He is all *heart*“ obsahuje metonymii v rámci synekdochy; „He is *all heart*“, pokud je to proneseno správným tónem, obsahuje vedle synekdochy ještě ironii. Jde zde o určitý druh postoje vůči vědění samotnému, který je implicitně kritický ke všem formám metaforické identifikace, redukce nebo integrace fenoménů. Krátce řečeno, ironie je lingvistická strategie, posvěcuje a podporuje jakožto taktiku výkladu skepticismus, jako způsob fabulace satiru a agnosticismus nebo cynismus jako morální postoj.⁴⁶

Jsou-li tyto korelace přijatelné, pak z toho vyplývá, že „interpretace“ v historickém myšlení může sestávat z projekce nejružnějších tropů, které autorizují vytyčení jevového pole, na kognitivní, estetické a morální (nebo ideologické) úrovni konceptualizace. Jinými slovy, „interpretace“ v historickém myšlení by sestávala z formalizace jevového pole původně konstituovaného jazykem samotným na základě dominantní tropologické sázky. Bylo-li by to takto, pak bychom onen „klasický“ rozměr díla čtyř uznávaných mistrů historického myšlení 19. století, tedy Micheleta, Tocquevilla, Rankeho a Burckhardta, vysvětlovali konzistencí, s jakou každý z nich provádí výklad, dějové líčení a ideologickou redukci historického pole pomocí lingvistické strategie prefigurace reprezentované různými tro-

⁴⁵ Burke, *Grammar of Motives*, s. 511–516.

⁴⁶ Cf. Vico o ironii, *Základy nové vědy*, § 408.

py. A v tomto smyslu by naše interpretace jejich díla sestávala z objasnění tropologické sázky pohřbené hluboko uvnitř jejich strategií výkladu, dějové výstavby a ideologické implikace. Kdyby tato interpretativní strategie byla správná, pak bychom mohli říci, že jejich myšlení představuje rozpracování možností výkladu, dějové výstavby a ideologické implikace obsažených v lingvistické výbavě jejich doby: metaforické (Michelet), metonymické (Tocqueville), synekdochické (Ranke) a ironické (Burckhardt).

Nicméně když navrhneme pro pochopení různých strategií interpretace, s nimiž se lze setkat v historiografii, tuto metodu analýzy, dostáváme se k další otázce, kterou však v rámci tohoto eseje zodpovědět nelze. Tato otázka má co do činění s platností tropologické teorie poetického jazyka jako takového. Jsou tropy vlastní přirozenému jazyku? Pokud ano, poskytují modely reprezentace a výkladu v nějakém poli studia, které ještě nedostalo statut skutečné vědy? A dále, je to, co nazýváme „vědou“, jednoduše polem studia, v němž ten či onen tropus dosáhl statusu paradigmatu lingvistického protokolu, v němž vědec musí formulovat své otázky a odpovědi na ně? Tyto otázky musí počkat na další výzkumy psychologů a lingvistů v oblasti generativního aspektu jazyka a řeči. Přesto se mi jeví jako možné, že to, co nazýváme „interpretací“, lze výrazně osvětlit další analýzou modalit řeči, v nichž dané pole vnímání činíme provizorně pochopitelným tím, že ho „uchopujeme“ v jazyce.

Na závěr tohoto eseje bych se chtěl krátce vrátit k teoriím historické interpretace, s nimiž přišli čtyři filosofové historie 19. století, o nichž jsem mluvil zkraje. Říkal jsem, že Hegel, Droysen, Nietzsche a Croce identifikovali čtyři možné strategie, jimiž historici mohou interpretovat svůj materiál. A i když každý z nich tyto strategie označuje vlastním terminologickým systémem, je zjevné, že všichni pojmají historickou interpretaci jako spektrum možností, jehož póly jsou tvořeny na jedné straně způsobem vědomí, které je bytostně metaforické, a na druhé straně vědomím, jež je převážně ironické. Hegelovo rozlišení mezi univerzální, pragmatickou, kritickou a konceptuální historiografií vychází z rozdílu mezi historickým vědomím, které je v jednom extrému „naivní“ a v druhém „sentimentální“. Fáze mezi tím lze klasifikovat jako metonymické a synekdochické, tedy reduktivní a reprezentativní (řečeno Burkeovými slovy) ve své obec-

né orientaci coby interpretativní strategie. Droysen popisuje své kategorie (psychologická, kauzální, podmíněná a etická) podobně tropologicky a totéž lze říci o Nietzscheově čtyřčlenném systému klasifikace (historie antikvární, monumentální, historická a nadčasová). Z těchto čtyřech zmíněných filosofů nabízí nejjasnější tropologickou analýzu historické interpretace Croce, a to pod rouškou filosofické analýzy. Jeho čtyři „školy“ historického myšlení (romantická, pozitivistická, idealistická a kritická) jsou vlastně formy vědomí, které charakterizuje zcela zjevně jako vědomí metaforické, metonymické, synekdochické a ironické.

Patrně není náhodou, že všichni tito myslitelé byli velice vnímaví vůči nutnosti identifikovat poetické a rétorické prvky v historiografii. Ostatně Hegela, Nietzscheho i Croceho lze v určitém smyslu charakterizovat jako filosofy jazyka. Zejména Croce se od studia epistemologických základů historického vědomí posunul do pozice, z níž se pokoušel historii subsumovat pod obecný pojem umění. Svou teorii umění zase konstruoval jako „vědu o výrazu a obecné lingvistice“ (podtitul jeho *Estetiky*). Ve své analýze možných způsobů pochopení reality vycházejících z řeči se dostal nejbližší k tomu, aby pochopil, že charakter interpretace jako takové je bytostně tropologický. Za to, že tento postřeh jasně neformuloval, může patrně jeho „ironický“ odstup a podezření vůči všem systémům ve vědách o člověku.

Čtyřčlenná forma těchto analýz modalit historické interpretace i jejich specifická charakterizace z pera výše uvedených myslitelů poskytují základ pro další zkoumání tropologických původů způsobů interpretace, s nimiž se setkáváme v oblastech studia, jakým je historie. Zda takové zkoumání přinese náležitě porozumění operací prováděných v těchto oblastech studia, to nedokáží říci, nicméně přinejmenším vyčistí od sporů pole, na němž vystupují ideologie maskované jako metodologie a kde jsou alternativní paradigmatata výkladu prezentována jako jediné možné formy, jichž může „historická věda“ nabývat.

Hayden White

Tropika diskursu

Kulturně kritické eseje

Doslov prof. PhDr. Martin Procházka, CSc.
Z anglického originálu *Tropics of Discourse,*
Essays in Cultural Criticism, vydaného nakladatelstvím
The Johns Hopkins University Press v roce 1992,

přeložil Ladislav Nagy

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 3-5, 116 36 Praha 1

Praha 2010

Prorektor-editor prof. PhDr. Mojmír Horyna

Redaktorka publikace Renata Čámská

Obálka a grafická úprava Jan Šerých

Sazba a zlom DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

První české vydání

ISBN 978-80-246-1123-5